

„פני המלחמה כפני המסך המנצח...
וכפני ההוצאה להורג המושללת בה“ (קלמן גולדמן)

המאפיינים
המהפכניים
במלחמה
הערבית -
קשר אליה
הרביעית

מוקדם (סא"ל) הית'ם אלוש

המערכת מצאה עניין בפרסום ניתוח של „מלחמת יום הכפורים“ מנקודת ראות ערבית. כותב המאמר הוא איש „הארגון לשחרור פלסטין“ והמאמר פורסם ב„שאוֹן-פלסטין“ מיונאר 1974, עמ' 25—34, בהוצאת „המרכז לחקר פלסטין“ (של הארגון לשחרור פלסטין). ראוי לציין את האובייקטיביות היחסית בה מטפל המחבר בצדדים הלוחמים, תופעה נדירה למדי בכתובים הרואים אור בעולם הערבי.

ניתן לערער על טיעונו הבסיסיים של המחבר ולהצביע על עובדות שאינן נכונות. אולם, יש לזכור כי הכותב לא ניזון בהכרח ממקורות מדויקים. לבסוף, יצוין כי הניתוח נשען על ה„תפיסה המאואיסטית“ הגורסת הימנעות ממלחמה מטריאלית, והמעדיפה התשה נפשית על פני מלחמת שהיקה חומרית וחותרת להכנעה מוראלית של היריב ולהריסת רצון הלחימה שלו. נימה זאת באה לביטוי גם בביקורת המחבר על סוג המלחמה שהיה לדבריו „עימות ישיר“ לעומת ביצוע „הונאה, התחמקות, איום והתשה“ כפי שהיה צריך ללמוד, כדבריו, מן ההיסטוריה.

בוהים. אם דור זה נבנה על מוסכמות קודמיו, עטורות זרי התפארת, ומנסה להעתיקן באורח מילולי, צועד הוא צעד ראשון אל כשלון, במיוחד אם תבוסת האויב במלחמה הקודמת זרזה את הליו וגרמה לו לבקש אחר פתרונות חדשים ולפתח את שיטות הלחימה שלו כך שיתאימו למלחמה העתידה. יהא הפער בין קוי ההתפתחות של מושגי שני הצדדים היריבים קטן בתחילה ככל שיהא — במשך שנות הרגיעה נוצר ביניהם מרחק הולך וגדל והוא מתגלה לעין כאשר מתנגשים שוב שני הצבאות. ואכן, משיג או הצבא השני נצחונות תוך ניצול יתרון ההפתעה, בשיטת הלחימה או בסוג הנשק. היריב לומד בהדרגה את הכללים החדשים ומתחיל להעתיקם. שוב מאבדת ההפתעה את ממדיה והשיבותה ומתחיל תהליך חזור.

כל העניינים הללו, כוחם יפה לגבי הסכסוך הערבי-ישראלי, תוך שוני הנובע ממעורבות שתי מעצמות העל באזורנו. מעורבות זו הופכת את הסכסוך הערבי-ישראלי לנקודת חיכוך בתחרות האמריקנית-סובייטית, גורמת לשתייהן להשקיע מאמצים אינטנסיביים בהקמת הצבאות, באימונם, בפיתוח שיטות הלחימה בהם ובחינוך אמצעי הלחימה, העומדים ללא כל יחס לאפשרויות החומריות ורמת ההתפתחות של שני הצדדים היריבים ולנסיבות באזור.

ההתפתחויות הללו אינן משקפות את המצב הריאלי; הן אינן אלא השתקפות מקומית מוקטנת של ההתפתחות הצבאית האמריקנית והסובייטית בתחומי דוקטרינות הלחימה, הטקטיקה ומערכות אמצעי הלחימה, תוך השתתפות עצמית מסוימת בהתאם לדינמיות של המפקדות המקומיות.

לפני שניכנס לדיון בקיום המהפכניים במלחמה הערבית-ישראלית הרביעית, מן הראוי שנרמזו כי „המהפכות“ שאנו מתכוונים אליה כאן מצמצמת לחריגה מן המקובל בתוך מסגרת המלחמה המסורתית² ואין היא כוללת מהפכות במובנה המאואיסטי; היא קרובה יותר אל המהפכות במובנה הנפול-יוני או הגודאריאני. מכיוון שהיא נובעת יותר לאמצעי המלחמה ושיטותיה מאשר לרוח הלחימה. דומני כי אין מנוס מלשוב קמעא אל עצם מושג המלחמה על מנת להבהיר הדבר. הגנרל אנדרָאָ בופר אומר כי „אם משתנים סוגי המלחמה, עצם המלחמה איתנה ואינה משתנה: עניינה — הרס רצון האויב, כדי לאלצו לקבל את התנאים שאנו רוצים לכפות

מפקדי צבא סבורים כי נסיונם והצלחותיהם בעבר מאפשרים להם להבין, לנסח ולמצוא חוקיות למערכות בהן הם השתתפו, או להן היו עדים, וליישם חוקים אלה לתחיות לגבי מלחמת העתיד. לפיכך הם מכינים את הכוחות שבפיקודם על פי דוקטרינה חדשה בה מתמוגים התחיות עם הניסיון העצמי, על כל אשר בו לחיוב ולשלילה.

בתקופות רגיעה מתגבשות הדוקטרינות ומתבססות, וככל שמתארכות תקופות הרגיעה גדלה דבקותם של המפקדים בדוקטרינות שקבעו וגדלה התאמת היחידות לאורחות הלחימה הנובעים מהן.

על רקע דימוי המלחמה העתידה עלולים להתבצע שינויים כתוצאה מהמצאות וחינושים; אולם אלה נשארים חלקיים בלבד בשל תלותו של המוסד הצבאי במסורת וברעיונות העבר. וכיוון שהמדינאים ומפקדי הצבא — כדברי גנרל פולר¹ — מפגרים בדרך כלל אחרי המלומדים בשני דורות“ לא עומדת ההתפתחות הצבאית ביחס מתאים להתפתחויות האחרות של הפעילות האנושית בתחומי המדע, החשיבה, הכלכלה והחברה. בדורנו, דור התהפכות המהירות ושינויי המוסכמות, נראה ניגוד זה כחמור במיוחד, היות והוא גורם למוסד הצבאי הבנוי על יסודות קבועים והנכון להיכנס למלחמה מסורתית המתאימה לנסיבות עברו, להיגרר בקרב לנסיבות חדשות ובלתי צפויות ולהיחשף משום כך להפתעות מכאיבות או הרות אסון.

גודל ההפתעה קטן ללא ספק בהתאם לכושרה של המפקדה הצבאית לחזות מראש, לחדש ולפעול תוך הפעלת הדמיון. אלא שריבוי הגורמים המשפיעים על המלחמה, השינויים המהירים והופעת גורמים חדשים בזה אחר זה מצמצמים את כושר החיזוי פרט למקרים בהם מצויים במפקדה גאונים צבאיים נדירים (כמו נפוליון, דאָגל, מאו-טסה-טונג, גיאפ, גודאריאן או רומל) המסוגלים לחזות את העתיד מתוך לימוד העבר וההווה, ולהתכונן למלחמת המחר בהתאם.

יש להעיר כאן כי בצבאות מובסים קיימת שאיפה לשינוי, לחדשנות ולחיפוש אחר אמצעים חדשים נמרצת יותר מאשר בצבאות מנצחים. שכן, התבוסה מערערת את הדוקטרינה, אשר על פיה פעל הצבא שהובס, ואילו הניצחון מחזק את השיטות והדוקטרינות. אשר יעילותן הוכחה בשדה המערכה.

התבוסה גורמת לזיכוח ומעמידה את הדוקטרינה למבחן — ואילו הניצחון גורם למפקדים להיאחז בדוקטרינה על פיה פעלו ולנסות להעביר השקפותיהם לדור המפקדים הבא בעק-

1. המלחמה המבטאנית, גנרל ג.פ.ס. פולר, ע' 36.
2. באמרנו „מלחמה מסורתית“ כוונתנו למלחמה אשר נערכת לפי הרעיונות והשיטות המוכרים.

על-ידי³, המלחמה המסורתית מנסה להגשים מטרה זו על-ידי ניצחון צבאי בשדה-הקרב. ניצחון צבאי זה, אין מטרתו השמדה חומרית של כוחות האויב אלא זריעת מהומה בין שורותיה. המהפכנות הנפוליונית או הגודאָריאנית, פירושה שימוש באמי-צעים או בשיטות הפתעה בלתי נחזות מראש המסייעות להחיש את זריעת המהומה ואת השגת הניצחון הצבאי בשדה-הקרב. ואילו המהפכנות במובנה המאואיסטי מובנה יציאה ממסגרת המלחמה המסורתית ומציאת דרך שאינה מבקשת ניצחון ואינה להוטה תמיד לקרב, אלא שואפת להימנע ככל האפשר ממערכה ולהשיג התשת רצון האויב בעימות (מדיני-אידיאולוגי-מוראלי-צבאי) לטווח רחוק. התשה זו אינה משמידה את הכוח החומרי של האויב באורח מכריע ואינה זורעת מהומה בין שורותיו, אלא מגיעה ליצירת מצב של עייפות גוברת בתוכו, מפקיעה ממנו את השכונע העצמי ביכולתו להכריע בשדה-הקרב ומא-לצת אותו להסתלק ממטרותיו בעקבות ההתפוררות המוראלית הפנימית והלחץ הבינלאומי. אם מושג הניצחון במלחמה מסור-תית ע"י הרס רצון הקרב של האויב, הנה הניצחון במלחמה המהפכנית מושג בהתשת רצון זה, על-ידי מבצע שכונע ממושך שיביא את האויב למסקנה כי הקרב לא יכריע את הסכסוך. אם נשוב לניתוח מאורעות המלחמה הערבית-ישראלית הרבי-עית, נמצא כי היא נערכה בשיטות המלחמה המסורתית, שנת-לוותה אליה מן הצד הערבי גם לחמת גרילה מהפכנית. למרות שיתוף הפעולה הרציני שהגישו כוחות המהפכה הפלסטינאית במהלך הקרב, היה אופיה הכללי של המלחמה מסורתית במובן הקלאוביצי; כלומר — היה זה קרב בין צבאות סדירים, המש-תמשים בכלי המשחית המודרניים ביותר ומנסים להשיג ניצחון

3. המלחמה המהפכנית, א' בופר, ע' 20.

על-ידי. הכרעה ב"מערכת דמים". המערכות התנהלו בשתי החזיתות, המצרית והסורית, בצורת התנגשויות חזיתיות בין כוחות חומריים חזקים בשדה הפתוח. היה ברור, כי כל אחד מן הצדדים ינסה להרוס את רצון הקרב של האחר, על-ידי השמדת כוחותיו המזוינים או ערעור איונם האסטרטגי, ויצירת מהומה בין שורותיהם על-ידי התנגשות חומרית ישירה — בלא שימוש בתמרון אסטרטגי באורח נרחב; זאת — למרות יכולתם המיכנית של כוחות שני הצדדים לנוע, ולמרות קיומו של מרחב גדול לתמרון במדבר סיני. נוכל להזכיר כאן כי שתי התנועות האסטרטגיות החשובות היחידות במלחמה זו היו: 1 — תנועת הכוחות העיראקיים הכוחות האלגיריים במהירות להבטחת ריכוזם של הכוחות התנועה מן העומק האסטרטגי אל העומק המבצעי; 2 — תנועת הכיתור-האסטרטגי הישראלית מאיזור הריכוז אל איזור פרוצת דור-סואר, והפניה לאחר מכן בתנועת חצי-מיניפה בכיוון העיר סואץ. כך היה העימות בשתי החזיתות חומרי, ולא נשא בתוכו אלא חלק קטן מן האלמנטים של התפוררות אידיאולוגית ונפשית. האסטרטגיה המקיפה את שתי החזיתות היתה ישירה יותר מכפי הראוי. מלבד פרוצת דורסואר התנועה אשר באה בעקבותיה, החנק האסטרטגי הערבי במיצר באב אל-מנדב, נמצא כי המלחמה בכללותה היתה דומה לדו-קרב עצום, שבו שימשו אמצעי לחימה מתקדמים, אשר אינם עומדים בכל יחס להת-קדמות המדינות באיזור או לאפשרויותיהן הכלכליות יכולת הייצור שלהן. ניתן לומר כי היא לבשה בכללותה צורת מערכה כאחד ממסעות-המלחמה אשר נערכו במהלך מלחמת-העולם השנייה בחזית המזרחית או המערבית. תוך הסתמכות על הת-קפה, סיוע ותגובה יותר מאשר על הונאה, התחמקות, איום והתשה. הבסיס החומרי של שני הצדדים הלוחמים לא איפשר

טבעי חזק. בחירת השעה שתיים אחר-הצהריים היתה חידוש טוב. ביסודה עמדו הגורמים הבאים: מתן עדיפות לצליחה על-ידי המצרים כשהשמש בפני האויב; הפתעת המגינים בשעה שלא ציפו לה; סיום השלב הראשון במלחמה (הצליחה בחזית המצרית ופריצת קו אלון בחזית הסורית) בשעות האור המעיטות, למניעה האויב מניצול יעיל של מטוסיו; הפקת תועלת משעות הלילה לחיזוק העמדות שנתפסו ולבניית גשרים על התעלה, בלא שמטוסי האויב יהיו מסוגלים להתערב באורח נרחב.

המכשול היחיד לפני עיתוי זה התבטא באיכות הבטחתו של ריכוז הכוחות וקידום כוחות ההתקפה עד קו היונק במשך היום, בלא לעורר את שימת-לב האויב. בעיה חמורה זו מצאה את פתרונה כאשר החליפו הכוחות הערביים את הכיסוי הלילי הנחוץ בכיסוי מודיעיני, שמסוגל היה לשכנע את האויב כי כל התנועות הנערכות מבטאות אמצעי-ההגנה מונעים שנוקטים בהם שני הצבאות, המצרי והסורי, מחדד מפני התקפה ישירה אליה. כך נערך ריכוז הכוחות נוכח עינו ואוננו של האויב. ההפתעה המושלמת הושגה, והכוחות הישראליים בגולן הותקפו לפתע פתאום — כפי שמתאר גנרל חיים בר-לב — בעוד שהמגינים על התעלה הופתעו כשהם משחקים כדורגל — לפי סיפור כתב „פיגארו“ בישראל. ניתן לראות בחירה מהפכנית (בלתי מסורתית) זו של העיתוי וההפתעה שנבעה הימנה, כחידוש מפליא בתחום התכנון הצבאי הערבי וכסיבה אחת להצלחתו של השלב הראשון במספר אבידות מועט ככל האפשר בשורות הכוחות הערביים.⁴

סיכול העליונות האווירית מן הקרקע

תורת השליטה האווירית הופיעה בשנות השלושים, כאשר קבע הגנרל האיטלקי ג'וליו דואה, כי המטוס מסוגל להכריע את מערכת ההגנה וההתקפה, ולהשמיד את כוחות האויב באורח המאפשר לכוחות היבשה המסתיעים בחיל האוויר לפעול בחופש מלא; משום כך, כל משימתם של כוחות אלה היא ניצול פירות הניצחון, שמשגי חיל האוויר לבדו. נכונות השקפה זו לא הוכחה במשך מלחמת-העולם השנייה, כשם שלא יכלו המדינות האימפריאליסטיות לאששה במלחמות, שנערכו לאחר מכן בקובה, בויאט-נאם ובאלג'יריה. תוצאות ההפצצה האווירית הרגו בדרך כלל מפגיעה בשדות הקרב, ואף לא השיגו הכרעה כאשר נוצל חיל האוויר להפצצת ערים, כדי להשיג הכרעה אסטרטגית בדרך של מיטוט החזית הפנימית. תומכי ההשקפה של השליטה האווירית ראו כי כישלון זה נובע מאופי ההגנה ומהעדר שליטה אווירית מכרעת אלא בשלבים האחרונים של המלחמה, וממדיהן הקטנים של המטרות בשטח האויב, ובמיוחד בויאט-נאם ובאלג'יריה.

בשנת 1956 הצליח חיל האוויר האנגלי-צרפתי להגשים

4. צליחת התעלה נעשתה במהירות מפליאה, ובמצב זה לא איבדו המצרים אלא מעט חיילים וקצינים, בעוד שההערכות הקודמות קבעו כי צליחה זו תגרום למצרים אלפי קרבנות. אשר לחזית הסורית, בנו הושגו פריצת קו אלון וכיבוש מצבי האויב בחרמון בלא שנגרמו לכוחות הסוריים אבידות של ממש, דבר שבעטיו הטיחה האופוזיציה בישראל בהנהגה הצבאית האשמות רציניות שלא תמו עדיין.

המשך המלחמה באורח זה יותר ממספר ימים, ואילו לא שני גשרי האוויר, הסובייטי והאמריקני, היו שתי מכונות-המלחמה נעצרות לאחר השבוע הראשון ללחימה והיו נאלצות להשתמש באמצעי-לחימה פרימיטיביים וחלשים יותר; כך חזרות היו בהכרח להסתמכות על כוח-האדם והאפשרויות העצומות הטמורות באדם.

למרות אופי חומרי ישיר זה של המלחמה המסורתית אשר התנהלה בגולן ובסיני, הופיעו במלחמה זו מספר מאפיינים מהפכניים בתחומי הטקטיקה והשימוש באמצעי הלחימה. את אלה ניתן לראות כחלק מפיתוח הידע הצבאי המסורתי החדש, וכראשית הכנסתם של תיקונים שורשיים בארגון, חימוש ואימונם של הצבאות. כולל צבאות המעצמות הגדולות. מאפייינים אלה מתבטאים ב-4 נושאים: בחירת שעת תחילתה של ההתקפה; סיכול העליונות האווירית מן הקרקע; שימוש בחי"ר נגד טנקים; חילוף תפקידים בצמד „מטוס-טנק“.

בחירת שעת תחילתה של ההתקפה

הכוחות התוקפים בוחרים את רגע תחילת ההתקפה על קו-ההגנה הראשון, המבוצר, באורח המבטיח להם הפתעת האויב וחדירה מספקת לעומק מערכת ההגנה שלו לפני בוא החשיכה; דבר זה מאפשר להם לאחר מכן להתרכז בגבולות המשימה היומית, כדי להתכונן להדיפת התקפות-הנגד הליליות או היומיות. אשר לבחירת שעת תחילתה של ההתקפה על קו ההגנה השני והשלישי — שהם בדרך כלל מבוצרים פחות מן הקו הראשון — זו נעשית באורח המבטיח הפתעה ומאפשר חדירה לעומק, ונתון לתוקף הזדמנות לגרש את האויב ולנצל את הניצחון לפני בוא החשיכה, ולפני שמסוגל האויב הנסוג לכנס את יהדותיו.

התוקף מביא בחשבון בבחירת העיתוי גורמים אחדים, כגון אופי ההגנה והשטח, הזמן הנחוץ לפריצה הראשונית, אורך שעות האור, מועד האור הראשון, כיוון השמש והרוח, מעלות החום ביום ובלילה, הרגלי האויב בתחומי השמירה, השינה והאוכל, מרחק כוחות המילואים של האויב ורמת יכולתם לנוע, רמת השליטה האווירית של שני הצדדים וכיוצא באלה. הצבאות עורכים בדרך כלל התקפות בשעת השחר או בשעות הבוקר המוקדמות, שכן עיתוי זה מאפשר להם לרכז כוחות ולקדם לקו היונק במשך הלילה, וכן להפתיע את האויב לפני התעוררותו בבוקר. עיתוי זה גם מעניק להם הזדמנות לבצע את הפריצה הראשונית לפני התבהרות הראיה כליל, ולזנק לאחר מכן לפעולה במשך היום, כדי להתקדם למרחק העמוק ביותר שבגדר האפשר לפני רדת החשיכה.

שעות הבוקר המוקדמות נחשבות כעיתוי הטוב ביותר להתקפה בחזית הסורית; שכן מביאות הן בחשבון את גורם השמש המצויה אז במורה נוכח מגנני האויב, דבר המגדיל את יכולת הראיה של הסורים ומונע מן הישראלים ראייה ברורה וירי מדויק. המצב שונה ביחס לחזית המצרית, שאינה מאפשרת להפיק תועלת מגורם השמש אלא אחת-צ. כאשר מצויה השמש בפניהם של המגינים על הגדה המזרחית של התעלה. באותה עת עצמה מצויה השמש בפניהם של הכוחות הסוריים התוקפים את הגולן. בתחום זה ניתנה העדיפות לצבא המצרי, מכיוון שהסתערות על מוצבי ההגנה של האויב עם צליחת התעלה, קשה מהסתערות על עמדות ההגנה, שאינן נשענות על חיץ

בהשקפה הבטחונית, במנגנון המניעה ובשיטות הפעולה נגד המדינות הערביות השכנות וכוחות המהפכה הפלסטינית. משה דיין, שר הבטחון הישראלי, ביטא את ההשקפה הישראלית ביחס לחיל האוויר באמרו: „עם כל הכבוד שאנו רוחשים לקו בר-לב ולקו הירדן, האלמנט היסודי בכוחנו הוא בראש וראשונה חיל האוויר, הנשען על העיניים האלקטרוניות אשר מצויות בנקודות הטופוגרפיות השולטות במזרח הארץ וב- מערבה“.⁵

נוכח גידול זה בחשיבותו של חיל האוויר של האויב פנו מצרים וסוריה לחזק את חילות האוויר שלהן, כדי להשקיע במטוסים לפי השקפות „מטוס כנגד מטוס“. אולם הן לא הסתפקו בכך, אלא חיזקו גם את ההגנה הקרקעית במקביל לחיזוק חיל האוויר. לשם כך הקימו רשת טילי קרקע-אוויר „סאם 2“, ו„סאם 3“, אך האויב ידע היכן בסיסיהם של טילים אלה, והיה ברשותו הציד הנחוץ לשיבוש הראדאר שלהם ולהטעייתם לאחר שילוחם. לאחר שהגיעו טילי „סאם 6“ לסוריה ומצרים, ניסה האויב להיודע מהותו של נשק חדיש זה, שלא ידע את תכונותיו ולא היה ברשותו הציד הנחוץ לשיבוש; ולפיכך ערך סיורים אויריים. פרובוקטיביים אחדים ב-13 בספטמבר 1973, שלושה שבועות לפני פרוץ המלחמה. אלא שהמפקדות המצרית וה-סורית לא הגיבו על הפרובוקציה ולא הפעילו את הנשק החדיש, וזאת לא רק כדי לשמור על סודיות מציותו של נשק זה בידיהן, אלא גם על סוד הפעלתו, כדי שישגי, בעת השימוש בו, הפתעה — חומרית ומוראלית — גדולה יותר. ואכן, הפתעה זו הושגה. אין לכך הוכחה טובה יותר מאשר הסתערותם של מטוסי האויב בימים הראשונים למלחמה, לשם

בהצלחה את תורת השליטה האוירית, כאשר שיתק את כוחות האוויר המצריים, ואיפשר לצבא היבשה הישראלי להתקדם בסיני במהירות ובלא התנגדות, וכן העניק לחיל הים הישראלי חופש פעולה, שלא עמד בכל יחס לגודלו האמיתי ולמאון הכוחות הימי בין מצרים לישראל. בשנת 1967 הצליח חיל האוויר הישראלי להגשים תורה זו בהצלחה גדולה עוד יותר, כאשר נקט ביוזמה והשמיד את כוחות האוויר המצריים במכת-פתע, איפשר לכוחות היבשה והים חופש פעולה נרחב, ושיתק את פעולת הצבא והצי במצרים, בסוריה ובירדן. משני הנצחון-נות, ב-1956 וב-1967, הסיקו הישראלים מסקנות רבות. בספר על הקמתו ופיתוחו של חיל האוויר הישראלי נאמר: „מבצע סיני חולל שינוי ביחסים בין המטה הכללי לחיל האוויר. השריון וחיל האוויר ביססו במלחמה זו את מקומם ללא עוררין. ההש-קפה היבשתית האומרת כי חיל האוויר אינו אלא חיל-עוז, היתה ההשקפה השלטת עד אז; אך החל ממבצע „קדש“ (שמה של מלחמת 1956 בספי ישראלים) הוברר כי לחיל האוויר חשיבות מיוחדת ורבה בהתגברות על האויב במלחמה“.⁶ במקום אחר נאמר על מלחמת 1976: „מכת הפתיחה של חיל האוויר הישראלי הכריעה את מהלך המלחמה“.⁷ מתוך מסקנות אלה אף ניסה הפיקוד הישראלי לאחר האמברגו, שהטיל הגנרל דה-גול על מכירת מטוסי-קרב לישראל ב-1967, להשיג מטוסים משוכללים מארה-ב, ואכן השיג מטוסי „סקיהוק“ ו„פנטום“ והבטיח לעצמו את העליונות האוירית הנחוצה. מטוסים אלה שימשו בפועל במשך מלחמת ההתשה והתקריות שאירעו לאחריה. לכוחות האוויר נודעה חשיבות ראשונה במעלה בכוחות המזוינים הישראליים,⁸ והם מילאו תפקיד חשוב

7. דיין גילה במכון וייצמן למדע, ביום 24.5.72, כי תקציב חיל האוויר והשריון הוא כ-82% מכלל תקציב הביטחון בישראל.
8. מעריב, 8.6.72.

5. הקמת חיל האוויר הישראלי ופיתוחו, ישעיהו בן-פורת, אורי דן וואב שיף, ע' 54.
6. שם, ע' 94.

אף להשתמש בדרכים המסורתיות שבהן אנו נוקטים, כדי להגיע בכוח השריון לפעולה מהירה בעומק שטח האויב.¹³ נוכח נשק רב-עוצמה ומכריע זה, לא היה מנוס מטקטיקה חדשה, שלא תתפוס את מקום טקטיקת „טנק נגד טנק“ או טקטיקת „טנק וצולף נגד טנק“, אלא תתאם ותפתח שתי אלה במידה רבה, כך שתיווצר טקטיקה של „חייר, טילים נ”ט וטנק-נגד טנק“. הכוחות הערביים תיאמו והפעילו יחידות חייר המצוידות במספרים גדולים של מטולי הטילים „אר.פי.גי-7“ וכן יחידות טילים נ”ט „סאגר“ ו„סטאבר“ המוסעות על שריוניות לפעולה – לבדן או בשיתוף טנקים בינוניים – נגד טנקי האויב. יחידות אלה מילאו את תפקידן באורח מפתיע, גרמו לאויב בחזית המצרית ובחזית הסורית כאחת אבידות שלא ציפה להן, עד כי הכתבים הצבאיים הישראליים שאלו בחידה: האם הטנק מת?

הפרשן הצבאי זאב שיף מדבר על עוצם ההפתעה, שגרמה שיטת הלחימה הערבית החדשה: „ההפתעה הגדולה ביותר בתחום הטקטי באמצעי הלחימה במלחמת יום הכיפורים הייתה ללא ספק הנשק נ”ט שברשות האויב, או ליתר דיוק – בידי החייר שלו... והדבר המדהים באורח מיוחד היה כמויות הנשק הללו, ובמיוחד הכמויות שהיו בידי חיל הרגלים המצרי. ברור כי שגיאה מבישה היא, כאשר אחד הצדדים אינו יודע כי אויבו הכניס ביחידותיו 3 פצצות אר.פי.גי-7, במקום פצצה אחת לכל כיתה; והוא הדיוק, כאשר אין יודעים את כמויות הטילים נ”ט המצויות ביחידות החייר של האויב“. הוא ממשיך ואומר: „צה”ל בנה את גייסות השריון שלו לדור-קרב עם שריון האויב, ולמעשה, ברגע שהתאפשר לטנקים שלנו להבקיע את מערכי הטנקים של האויב, הייתה יד הטנקים שלנו על העליונה... אך הבעיה הייתה, כי האויב יצר מצב שבו מעולם לא הצלחנו להגיע לכלל עימות טנקים. כנגד טנקי צה”ל הציג האויב לא פעם חייר מצויד בנשק נ”ט, ולמרות שהקריב בכך רבים מחייליו, השיג הפתעה טקטית... חשבנו כי הטנק יטיל תמיד אימה על החייר הניצב מולו, אלא שהפתעה הייתה בכך, שראינו את המצרים מעזים לתקוף את הטנקים... ולפתע הוברר לנו, כפי שאמר אחד המנהיגים הישראליים, כי הפלא-הים משפלת הנילוס הפכו צייד טנקים“.¹⁴

אמירה ישראלית זו במערכת הלקחים של מלחמת אוקטובר 1973 מעידה על ההפתעה המטריאלית והמוראלית, הנובעת מן הדרך המהפכנית הערבית בהפעלת החייר בצפיפות רבה נגד הטנקים. הגיע תורם של הישראליים לומר: „ציפינו להם מן המזרח ובאו מן המערב“.* פיתוחה של שיטת הפעלתו של הנשק איפשר הפתעת האויב, שידע על מציאות הנשק ותכור-נותיו, אך לא ציפה לשיטת הפעלה צפופה זו. המפקדה הישראלי, אילו הייתה בעלת דמיון פורה יותר ורודגמטית פחות, הייתה מסוגלת לחזות גורל זה לטנק. עתידו הלוטה בערפל של הטנק לא נסתר מרבים מן ההוגים הצבאיים הישראליים. אל”מ (מיל) ד”ר י. ואלך (בחוברת „מערכות“ 224 מאוגוסט 1972) כתב מאמר בנושא זה, תחת הכותרת „האם מת הטנק?“, שהוא מחקר על דברי הלויטננט-קולונל האמריקני לגון בנושא זה. חוברת „מערכות“ פירסמה את דברי לויטננט-קולונל לגון,

הדיפת ההתקפות הסוריות והמצריות או להשמדת הגשרים על תעלת סואץ. שיטת הסתערותם הוכיחה כי לא ידעו כלל על תכונותיהם של טילי „סאם 6“, וכי הטייסים האמינו, שמסוגלים הם להימלט ממערכי הטילים באבידות מועטות ככל האפשר. הפתעה זו גרמה להפלת מספר רב של מטוסים בימים הראשונים למלחמה, ולא-יכולתו של חיל האוויר הישראלי לסייע לכוחות היבשה שלו, או לנתק את הגשרים שהקימו המצרים בליל 6-7 באוקטובר. כתב „ניוויק“ מוסר בשם אחד ממשקיפי האו”מ, שהיו עדים לקרבות האוויר בתעלת סואץ, כי הישראליים איבדו 3 מכל 5 מטוסים שניסו להתקרב לאיזור הצליחה, וכי המטוסים היו מפציצים מרום גבוה כדי לברוח מהירי נ”מ, ולפיכך לא היו פגיעותיהם מדויקות.⁹ המקורות האמריקניים אומרים כי 80% מן המטוסים שאיבד חיל האוויר הישראלי נפלו בשל אמצעי ההגנה הקרקעית, בעוד ש-20% מהם בלבד נפלו בקרבות האוויר. בדרך זו יכלו הכוחות המצריים והסוריים להפגין חידוש מהפכני בתחום אמנות המלחמה, בכך ששמרו על סוד הנשק החדש, לא הפעילוהו לתגובה על הפרובוקציות נגד כוחו, ושמרו עליו ליום המערכה המכריעה; ביום זה החלו מפעילים אותו בהיקף נרחב, כשהם שוללים מחיל האוויר הישראלי את חופש הפעולה ומוכיחים כי ההגנה הקרקעית המעולה והחדשה, בשיתוף עם מטוסי הקרב, מסוגלת לשתק את חיל האוויר, לשלול ממנו את עליונותו ולמנוע ממנו השגת ההכרעה בוירת הקרב.

שימוש בחייר נגד טנקים

הישראליים הסתמכו על גייסות השריון שלהם, שהיו הפרט השני בצמד „מטוס-טנק“. בשל עוצמת כוחם זה (שהייתה כ-2,000 טנקים), העלאת רמת אימוניו ושיפור תותחי הטנקים (על כל הטנקים הבינוניים הישראליים הורכבו תותחי 105 מ”מ)¹⁰, ראה הפיקוד הצבאי הישראלי נשק זה כאגרוף-הברזל היבשתי המוחץ שלו, המסוגל לפרוץ ולרדוף בעומק, להשמיד כל אמצעי הגנה בשעת התקפה ולהדוף כל התקפה משוריינית בשעת הגנה. גנרל אלון כתב בסקירתו החדשה על לקחי מלחמת 1967: „נראה לי כי בארגון כוחות היבשה יש ליתן עדיפות נוספת לטנקים ככוח ראשי בין כוחות היבשה“.¹¹ בתיאור ההתפתחות, שבאה בעקבות מלחמת 1956, כתב: „גייסות השריון הפכו החיל המכריע בין כוחות היבשה. על בסיס זה הורחבו ושופרו... במספר הטנקים, בכוח האש שלהם, ביכולתם לעבור שטחים שלא הכירום, בלילה וביום, ובכוח התמרון שלהם. הטנקים מסוגלים לפרוץ את קוי ההגנה החזקים, לאגוף את טנקי האויב, לתרם ולמגרם“.¹²

בשנת 1971 דיבר גנרל אברהם אדן, מפקד גייסות השריון, על פיתוח השריון בעתיד ואמר: „אנו מצויים בשלב של התעצמות, ונמשיך בו בתקופות רגיעה ולחימה כאחת... התמונה שהציג השריון בשדה מאפשרת לנו ביטחון עליון בכוחנו – לא רק לעמוד במלחמת ההגנה או לסכל מבצע צליחה, אלא

9. ניוויק, 22.10.73.

10. תוחת מ”מ התקני המשמש בטנקי נא”ו.

11. מסך של חיל, יגאל אלון, ע’ 398.

12. הקמת צה”ל ופיתוחו, יגאל אלון, ע’ 173.

13. המענה, 13.10.71.

14. הארץ, 4.11.73.

* זו אמרתו של מאו סה-טונג ככלל טקטי להייליו להפתעה האויב – המערב.

שכתב, "כי הטנק היום הוא שריון כשריון הגוף בימים עברו, וכידוע נודעים לו יתרונות רבים יותר, אלא שהוא הגיע לשלב שבו ההתקדמות פוגעת בו, שכן חשיבותו מתמעטת בתקופה הדורשת מציד יותר מאשר נדרש ממנו אי-פעם בעבר".¹⁵ הלוטננט-קולונל הגרמני ו. מיקשה כתב על נושא זה פעמים הרבה, ופירסם מאמרים אחדים, שבהם התנבא לקץ כלי-המלחמה אלה כאשר יפותח ציוד הגנתי נגד טנקים, ממש כשם שנעלמו הפרשים כנשק לאחר הופעת המקלעים. הוא כתב כי הנשק נ"ט זול מן הטנקים ותועלתו מרובה מתועלתם, וכן הבהיר את האתגר הגדול אשר יעמוד לפני חיל השריון בכל מלחמה עתידה. ואולם, המפקדה הישראלית לא שמעה פעמוני-אזעקה אלה, נקטה בבניית גייסות השריון שלה בשיטה הישנה והמסורתית, ולא הגדילה את מספר יחידות החי"ר המתלות לטנקים להגנתם — ובכך סייעה לחי"ר הערבי להשיג את ההפתעה המהפכנית הגדולה.

החדשנות בעימות הטנקים לא היתה מנת חלקו של הצד הערבי בלבד, שכן הישראלים השתמשו במלחמה זו בשיטה מהפכנית בלחימה בטנקים באמצעות מסוקים חמושים בטילים נגד-טנקים מסוג "טאו" או "ס"11". האמריקנים הם שהיו חלוצי השימוש בשיטה זו, ופיתחו מסוקי "בל", 204, 205 ו-206, וכן מסוקי "קוברת-בל" 209, "בל" 212, "קינג קוברת הלוחם" ו"סקורסקי ס-67 בלאק הוק", מצוידים בטילי אוויר-קרקע לחימה בטנקים. הישראלים נחשבים לראשונים שהכיניו שיטה מהפכנית זו לאיוור הסכסוך; דבר זה הוסיף לגרמית אבידות לטנקים הערביים בחזית המצרית ובחזית הסורית.

חילופי התפקידים בצמד "מטוס-טנק"

הגרמנים גילו את חשיבות הצמד "מטוס-טנק" במהלכה של מלחמת האזרחים הספרדית (1936—1939), שהיתה שדה ניסוי מבצעי רחב-ידיים לדוקטרינות המלחמה ולנשק החדש. אחר כך באו מלחמת-העולם השנייה והמלחמות שבעקבותיה והדגישו חשיבות זו. הישראלים בנו את דוקטרינת הלחימה שלהם על יסוד זה והגשימו את השיטה המסורתית של שיתוף הטנקים והמטוסים. משימת המטוסים באורח כללי היתה סיוע לכוחות היבשה (טנקים וחרמ"ש), סיכול פעולות-נגד ופילוס דרך לטנקים להתקדמות במהירות בעומק מערך האויב, תוך הפקת תועלת מקסימלית מאפשרויות התנועה הרבות של יחידות השריון החדשות. מניזם פעולתו של הצמד "מטוס-טנק" התבטא בשיחור הקרקע מן האוויר, כדי לאפשר לכוחות היבשה להתקדם לשם ביצוע המשימות המוטלות עליהם.

במלחמת 1973 מסוגלת היתה מערכת הטילים קרקע-אוויר לבטל את פעולת המטוס והיא תפסה במידה מסוימת את מקום הצמד "מטוס-טנק". כאן מצאו הישראלים, כי על מכונית המלחמה שלהם מאיימת פגיעה, כיוון שנאחזו במוסכמה המסורתית של הקרב, הדיינו — עמדו בתוקף על הצורך בטיהור הקרקע מן האוויר לפני ההתקדמות. לפיכך פנו אל תכנית מהפכנית, שהחזירה למכונית-המלחמה של האויב את חופש הפעולה שלה. תכנית זו התבטאה בטיהור האוויר מן הקרקע, כלומר, בהשמדת בסיסי הטילים נ"מ בהתקפה מפתיעה מן

15. מעריבות, מס' 209, אוגוסט 1970.

הקרקע, כדי לאפשר למטוסים מסדרון בטוח ופתוח באויר, המקנה להם חופש פעולה, ושיבה אל שיטת טיהור הקרקע מן האוויר בהמשך ההתקדמות.

האויב נקט שיטה זו בפריצת דוורסואר, שהיתה פשיטה משר-יינת על הגדה המערבית, אשר אחת מתוצאותיה היתה השמדת בסיסי הטילים, ומתן "מסדרון" צר ובטוח למטוסים לתחילת פעולתם. המטוסים הישראליים נתקלו בתחילה בקושי עצום לעבור דרך "מסדרון" זה, אך למרות זאת יכלו לסייע לכוון היבשתי להרחיב את המסדרון האווירי מן הקרקע. משהורחב המסדרון וניתן לחיל האוויר הישראלי חופש פעולה מלא, החלו מטוסיו במשימתם לטיהור הקרקע לפני הכוחות היבשתיים, שפעלו בתמרון, חצי מניפה" לכיוון דרום.

*

אלה הם הקווים המהפכניים העיקריים במלחמה הערבית-הישראלית הרביעית. הם מצטיינים במהפכות בשל החדש, הפיתוחים והחריגה מהשיטות המסורתיות. שיטות "מהפכניות" אלה ייעשו במשך הזמן לשיטות מסורתיות, ויאבדו את ההשפעה שהיתה טמונה בהן. אין ספק כי הפיתוח בתחומי החימוש והטקטיקה יטול מן השיטות הללו הרבה מחשיבותן. במלחמה החמישית נמצא כי אותם טילים עצמם לא יהיו ביכולתם להפקיע את השליטה האווירית מן המטוסים, משתגבר מהירותם של מטוסים אלה, יגדל רום טיסתם, או יצוידו בהתקני שיבוש מתאימים. המסוק עלול לאבד את יכולתו לעמוד נגד טנקים, בשל הרחבת מסגרת הפעלתם של הטילים הקלים נ"מ (סאם 7", "בלו פייפ" ו"רד איי"). יחידות השריון עשויות להגביר את החרמ"ש המלווה אותן, ללחימה בחי"ר של האויב ולהגנה על הטנקים ממטילי הטילים. בכל עימות עתיד יופיעו שיטות "מהפכניות" חדשות, שחשיבותן ויעילותן יתאמו למידת הדינמיות של חשיבת המפקדות ולהיקף דמיוןן. בראיית השיטות ה"מהפכניות" שהצליחו במלחמה זו, כ"רצפט" מוכן ומוזמן למלחמה העתידה וכמפתח-סתרים שיבטיח הצלחה — טמונה סכנה; שכן המלחמה היא פעילות אנושית משתנה, הדוחה פתרונות מוכנים מראש ואינה מקבלת אלא פתרונות אקטיביים ומוחשיים, המתאימים לנסיבות. בכשלון הצבאות האירופיים המקובצים בגושים צפופים, נוכח המרוני צבא נפוליון המחולק ב"סדר יחידתי", בשבירת אחדותן של הסת-ערויות הפרשים לפני אש המקלעים, בהתמטטות "קו מאויני" המבוצר לאחר פריצת הטנקים הגרמניים בארדנים ב-1940, בניסגות המחירה של היחידות האמריקניות לפני התקפות גושי החי"ר הקוריאני-סיני העצומים במלחמת 1950—1953, בכשלון הכוחות הומורי האמריקני להשיג ניצחון בויאט-נאם (1965—1972), ובפיוור השריון הישראלי ובלבול יחידותיו נוכח ההפ-תעה שנבעה ממכות חי"ר צפוף החמוש בכמויות גדולות של נשק נ"ט — בכל אלה ניתן לראות דוגמאות היסטוריות בעלות חשיבות, גדול וסוג שונה; ואולם, לכולן גורם משותף הוא — כי הן מוכיחות באורח חותך את כשלון החשיבה המסורתית, המקדשת את נסיון העבר, ודוחה את ההתקדמות על פי קווי ההתפתחות החברתית-הכלכלית-המדעית-הצבאית הכללית. חשיבה זו אינה מיטיבה לחזות את השיטות ה"מהפכניות" שהאויב עלול להציג כנגדה בכל התחומים, ונכנסת למלחמת ההווה ברעיונות של מלחמות האתמול, כאילו נעצרת תנועתה של ההיסטוריה עם רגעי הניצחון.